

Α΄ ΤΑΞΗ ΕΝΙΑΙΟΥ ΛΥΚΕΙΟΥ

(2 ώρες την εβδομάδα, καθ' όλη τη διάρκεια του σχολικού έτους)

Θα διδαχθεί το βιβλίο «**ΟΡΘΟΔΟΞΗ ΠΙΣΤΗ ΚΑΙ ΛΑΤΡΕΙΑ**» των *Χ. Γκότση, π. Γεωργίου Μεταλληνού και Γ. Φίλια*.

1. Σκοπός του μαθήματος «**Ορθόδοξη πίστη και λατρεία**» στην Α΄ τάξη του Λυκείου είναι:

- α) Να διδαχθούν οι μαθητές τα βασικότερα θέματα της ορθόδοξης πίστης μέσα από τη μελέτη των λειτουργικών κειμένων (ύμνων και ευχών).
- β) Να συνειδητοποιήσουν ότι η ορθόδοξη λατρεία ανακεφαλαιώνει την πίστη και τη διδάσκει με σαφήνεια.
- γ) Να γνωρίσουν τα σχετικά με την ίδρυση, την ιστορική εξέλιξη και το περιεχόμενο των Μυστηρίων της Εκκλησίας.
- δ) Μέσα από τη γνώση των σχετικών με τα Μυστήρια θεμάτων να αντιληφθούν ότι τα Μυστήρια είναι θεόδοτα, δηλαδή ότι έχουν συσταθεί από τον Κύριο και όχι από τους μαθητές του ή τους πρώτους χριστιανούς (άποψη του Προτεσταντισμού).
- ε) Μέσα από την κατάθεση των απόψεών τους για τα σύγχρονα προβλήματα της λατρείας να αισθανθούν ενεργά μέλη και όχι παθητικοί ακροατές των τελουμένων.
- στ) Να κατανοήσουν ότι η προσηλυτιστική τακτική των παραθρησκευτικών οργανώσεων στηρίζεται σε τελετουργίες, στις οποίες γίνεται προσπάθεια να μνηθούν οι ανυποψίαστοι.

2. Γενικές αρχές και στόχοι των κεφαλαίων και των ενοτήτων:

Η παρούσα παράγραφος στοχεύει να κοινοποιήσει στο διδάσκοντα το ευρύτερο σκεπτικό του αναλυτικού προγράμματος αλλά και των συγγραφέων που υλοποίησαν αυτό το πρόγραμμα. Με τον τρόπο αυτό ο διδάσκων θα ενημερωθεί σχετικά με τη διαδικασία της συγγραφής αυτού του διδακτικού βιβλίου και θα διαμορφώσει για αυτό πληρέστερη άποψη.

- α) Είναι γνωστό ότι η Εκκλησία διατύπωσε τις αλήθειες της πίστης (δόγματα) κάθε φορά που οι αιρέσεις αμφισβήτησαν καθεμιά από τις αλήθειες αυτές. Η διατύπωση του δόγματος πραγματοποιήθηκε ύστερα από πολλούς αγώνες και έλαβε την τελική μορφή της στις αποφάσεις των Οικουμενικών Συνόδων. Μετά τις εν λόγω αποφάσεις η δογματική διδασκαλία της Εκκλησίας καταχωρίστηκε στις ευχές της λατρείας (Μυστήρια, Ακολουθίες, μεμονωμένες ευχές) κατά τρόπο σαφή και συνοπτικό.

Το γεγονός αυτό μας επιτρέπει να θεωρήσουμε τις λειτουργικές προσευχές αλλά και τους ύμνους ως πηγές από τις οποίες αντλούνται όλα τα απαραίτητα στοιχεία για μια ολοκληρωμένη παρουσίαση της ορθόδοξης πίστης. Έτσι αιτιολογείται η συνάφεια των δύο όρων, όπως διατυπώνεται στον τίτλο του διδακτικού βιβλίου («**Ορθόδοξη πίστη και λατρεία**»). Επομένως, το σκεπτικό του αναλυτικού προγράμματος ήταν να αποφευχθεί η διαπραγμάτευση των θεμάτων της πίστης μας κατά τρόπο συστηματικό και να γίνει η παρουσίασή τους μέσα από ευχές και ύμνους της λατρείας.

Η επιλογή αυτού του τρόπου έκθεσης της ορθόδοξης πίστης στηρίχθηκε σε δύο διαπιστώσεις: I) Στο γεγονός ότι κατά το διδακτικό παρελθόν του μαθήματος των Θρησκευτικών η συστηματική έκθεση της δογματικής διδασκαλίας της Εκκλησίας συνιστούσε έργο δύσκολο για διδάσκοντες και διδασκόμενους. Το περιεχόμενο των Δ.Ε. ακολουθούσε τη δομή πανεπιστημιακών εγχειριδίων Δογματικής (έστω σε απλουστευμένη μορφή) και δεν παρείχε τη δυνατότητα στο μαθητή να ανακαλύψει κάποια «αντιστοιχία ζωής» με τα γραφόμενα. II) Στην πανθομολογούμενη αλήθεια ότι η λατρεία είναι ένας χώρος οικείος στον κάθε χριστιανό και, επομένως, μια παιδαγωγική αφορμή για να δομηθεί επ' αυτής το περιεχόμενο κάποιων ενότητων. Δεν είναι το ίδιο να αναφέρεσαι σε ένα θέμα της ορθόδοξης πίστης υιοθετώντας μια αυστηρή θεολογική προσέγγιση με το να λαμβάνεις αφορμή για τα λεγόμενα από ένα στοιχείο ήδη γνωστό (ή περίπου γνωστό) στο μαθητή, δηλαδή τη λατρεία.

- β) Το αναλυτικό πρόγραμμα διάρθρωσε την παρουσίαση των επιμέρους πτυχών της ορθόδοξης πίστης γύρω από τον παραπάνω άξονα. Ο στόχος αυτό υλοποιείται στο κεφάλαιο Α', το οποίο έχει τίτλο «Η λατρεία μας διδάσκει την πίστη». Εκεί γίνεται λόγος περί των Αγγέλων με βάση την ευχή του Χερουβικού και της Αναφοράς στη Λειτουργία του Ι. Χρυσοστόμου (Δ.Ε. 5): περί της δημιουργίας του ανθρώπου από το Θεό με βάση την ευχή της Αναφοράς (Λειτουργία Μ. Βασιλείου), της Τριχοκουρίας (Ακολουθία του Μυστηρίου του Βαπτίσματος) και μιας ευχής από την Ακολουθία του Μυστηρίου του Γάμου (Δ.Ε. 6): περί της παρουσίας του Θεού στην ανθρώπινη ιστορία με βάση την ευχή της Αναφοράς (Λειτουργία Μ. Βασιλείου και Ι. Χρυσοστόμου) καθώς και μία περιστατική ευχή (Δ.Ε. 7): περί της Σάρκωσης του Κυρίου με βάση την ευχή του Χερουβικού (Λειτουργία Μ. Βασιλείου), κάποιες ευχές του Ευχελαίου και του Μικρού Αγιασμού, καθώς και τα κοντάκια των Κυριακών του Παραλύτου και του Τυφλού (Δ.Ε. 9): περί της Σταύρωσης του Κυρίου με βάση ύμνους από τον Όρθρο της Μ. Δευτέρας, Μ. Τρίτης, Μ. Πέμπτης και Μ. Παρασκευής, καθώς και την ευχή της Αναφοράς στη Λειτουργία του Μ. Βασιλείου (Δ.Ε. 10): περί της Ανάστασης και του βαθύτερου νοήματός της με βάση την υμνολογία του Πάσχα (Δ.Ε. 11), καθώς και περί της έννοιας του θανάτου στο Χριστιανισμό με βάση την ευχή εις ψυχορραγώντας, καθώς και τους ύμνους από τη νεκρώσιμη Ακολουθία (Δ.Ε. 14): περί της Εκκλησίας ως ευχαριστιακής σύναξης με βάση τις ευχές από τις Λειτουργίες του Ιακώβου του Αδελφοθέου, Μ. Βασιλείου και Ι. Χρυσοστόμου (Δ.Ε. 15): περί της Παναγίας με βάση τις γιορτές προς τιμή της και μέσα από την υμνολογία τόσο των γιορτών αυτών όσο και των Ακολουθιών του Ακάθιστου Ύμνου και του Μικρού Παρακλητικού κανόνα προς τη Θεοτόκο (Δ.Ε. 16): περί των αγώνων της Εκκλησίας κατά των αιρέσεων και περί της διαμόρφωσης του ορθόδοξου δόγματος με βάση ύμνους από τις λειτουργικές αναμνήσεις των Οικουμενικών Συνόδων και την Κυριακή των Αγίων Πάντων (Δ.Ε. 17): περί της θεολογίας των εικόνων με βάση την υμνολογία της Κυριακής της Ορθοδοξίας (Δ.Ε. 18): περί των αγίων ως αφορμή για ένα σύγχρονο ανθρωπολογικό προβληματισμό με βάση την υμνολογία της Κυριακής των Αγίων Πάντων (Δ.Ε. 19).
- γ) Τα κεφάλαια Β' και Γ' συνιστούν μια ενότητα σπουδής στη λατρεία, διαλαμβάνοντας τα σχετικά με την ιστορία και το περιεχόμενο των Μυστηρίων καθώς και με τους σύγχρονους λειτουργικούς προβληματισμούς, αντιστοίχως. Τα πε-

ριεχόμενα και των δύο αυτών κεφαλαίων διαρθρώνονται με βάση ευχές κάθε εξεταζόμενου Μυστηρίου, καθώς και με κείμενα ύμνων. Και στα δύο κεφάλαια, τόσο το αναλυτικό πρόγραμμα όσο και η συγγραφική υλοποίησή του, στοχεύουν στην ενδελεχή διαπραγματευση των θεμάτων που εξαγγέλλονται στις Δ.Ε. της Εισαγωγής. Καταβάλλεται ιδιαίτερη προσπάθεια να τονιστεί ότι όλα τα Μυστήρια αποτελούν σύσταση του Κυρίου αλλά και τη μοναδική οδό σωτηρίας του πιστού, εφόσον μόνο δι' αυτών ο πιστός οικειοποιείται τη χάρη του Θεού.

- δ) Το κεφάλαιο Δ' αποτελεί ύλη που, με βάση το νέο αναλυτικό πρόγραμμα, μετατίθεται από τη Β' στην Α' Λυκείου. Τα «παραθρησκευτικά φαινόμενα και φιλοσοφικές οργανώσεις θρησκευτικού χαρακτήρα» εξετάζονται με βάση δικές τους πηγές αλλά κατά τρόπο κριτικό. Το καινούριο στοιχείο, σε σχέση με παλαιότερες συγγραφές σε διδακτικά βιβλία επί των θεμάτων αυτών, είναι η θεώρηση των παραθρησκευτικών φαινομένων υπό το πρίσμα των τελετουργιών τους. Το σκεπτικό του αναλυτικού προγράμματος διαπνέεται από τη διαπίστωση ότι στη σημερινή ελληνική κοινωνία τα παραθρησκευτικά φαινόμενα εξασκούν το προσηλυτιστικό έργο τους προσκαλώντας τους ανυποψίαστους Έλληνες χριστιανούς όχι σε γνωριμία με μια θρησκευτική ιδεολογία αλλά στη συμμετοχή σε μία θρησκευτική τελετουργία.

Άξονας του περιεχομένου του κεφαλαίου αυτού υπήρξε η απειλητική πραγματικότητα μια «λατρείας εκτός Εκκλησίας» (αυτός είναι ένας εναλλακτικός τίτλος του κεφαλαίου Δ'). Η πραπίλνηση, κυρίως των νέων, από τα παραθρησκευτικά φαινόμενα πραγματοποιείται μέσω των τελετουργιών τους, υπό το πρίσμα των οποίων ερευνώνται τα φαινόμενα αυτά στο διδακτικό βιβλίο. Η διάσταση αυτή, άλλωστε, υπήρξε η αιτία για την οποία η διδασκαλία των παραθρησκευτικών φαινομένων προτείνεται στο τελευταίο κεφάλαιο ενός βιβλίου που διαλαμβάνει τα της ορθόδοξης πίστης και λατρείας.

3. Η μέθοδος διδασκαλίας του βιβλίου:

- α) *Εισαγωγή:* Οι τρεις Δ.Ε. της Εισαγωγής απαιτούν ποικιλία διδακτικής μεθόδου. Άλλοτε χρειάζεται μικρή εισαγωγή του καθηγητή (Δ.Ε. 2), άλλοτε μόνο διάλογος και επισήμανση των όποιων συμπερασμάτων (Δ.Ε. 1) και άλλοτε χρησιμοποίηση των υπάρχοντων κειμένων (Δ.Ε. 3). Επιστάται ιδιαίτερως η προσοχή του διδάσκοντος επί της πρώτης Δ.Ε., όχι μόνο διότι από αυτήν εξαρτάται η αρχική καλή εντύπωση περί του μαθήματος, αλλά και διότι στην ενότητα αυτή θα πρέπει να συνειδητοποιηθεί από τους μαθητές ότι τα θέματα του μαθήματος αφορούν τους ίδιους, ως μέλη της Εκκλησίας που συμμετέχουν (με μεγαλύτερη ή μικρότερη συνέπεια) στη λατρεία της. Στη Δ.Ε. 1 ο μαθητής πρέπει να αντιληφθεί ότι το Σώμα της Εκκλησίας αναμένει και τη δική του άποψη, προβληματισμό και πρόταση περί της λατρείας. Παράλληλα, πρέπει να εννοήσει ότι, για να εκφράσει τις απόψεις αυτές, απαιτείται γνώση των θεμάτων που του προσφέρει το παρόν βιβλίο.

Ο διδάσκων θα διαπιστώσει ότι το περιεχόμενο των δύο πρώτων Δ.Ε. είναι μικρό για να υπάρξει άνεση χρόνου για ευρύτερη συμμετοχή των μαθητών στη συζήτηση επί των προτεινόμενων θεμάτων. Η διδασκαλία της Δ.Ε. μπορεί να πραγματοποιηθεί σε δύο τμήματα, τα οποία συνιστάται να εκκινήσουν από τα δύο, αντιστοίχως, παρατιθέμενα κείμενα (Διάλογος με τη Σαμαρείτισσα, Λόγοι ουστάσεως του Μυστηρίου της Θείας Ευχαριστίας).

Τα «θέματα προς συζήτηση» στο τέλος των ενοτήτων έχουν στόχο να διευρύνουν τον προβληματισμό των μαθητών και να αναπτύξουν την κριτική τους ικανότητα. Ο διδάσκων μπορεί να τα χρησιμοποιεί είτε ως επίλογο του μαθήματος είτε ως δυνατότητα ανακεφαλαίωσης στην αρχή της επόμενης διδακτικής ώρας των θρησκευτικών.

β) *Κεφάλαιο Α΄*: Κοινό σημείο στη διδακτική όλων των ενοτήτων του πρώτου κεφαλαίου είναι η σωστή χρησιμοποίηση των ευχολογικών και υμνολογικών κειμένων. Τα κείμενα αυτά θα πρέπει να χρησιμοποιηθούν από το διδάσκοντα ως εισαγωγή στην ενότητα, διότι προέρχονται από Μυστήρια ή Ακολουθίες που γνωρίζει ο μαθητής, τουλάχιστον κατ' όνομα. Από τα εν λόγω κείμενα σε κάθε διδακτική ενότητα, ο διδάσκων θα λάβει αφορμές τόσο για το γνωστικό (πληροφοριακό) όσο και για το θεολογικό περιεχόμενο της κάθε ενότητας.

Υπάρχουν κάποιες Δ.Ε. στις οποίες καταχωρίζονται στοιχεία από διδακτικά βιβλία των θρησκευτικών του Γυμνασίου: από το βιβλίο της Α΄ Γυμνασίου οι Δ.Ε. 5 και 6, από της Β΄ Γυμνασίου οι Δ.Ε. 7, 8, 9, 10, 11, και 13, από της Γ΄ Γυμνασίου οι Δ.Ε. 14, 17, 18 και 19. Κατά τη διδασκαλία των ενοτήτων αυτών συνιστάται η ανάκληση στη μνήμη των μαθητών όλων των αντίστοιχων γνώσεων που έλαβαν στα θρησκευτικά του Γυμνασίου (στο σημείο αυτό ας εξαρθεί η ανάγκη να έχει ο θεολόγος καθηγητής του Λυκείου τα βιβλία Θρησκευτικών του Γυμνασίου, για να γνωρίζει το εκπαιδευτικό υλικό που παρασχέθηκε στους μαθητές μέσω των βιβλίων αυτών).

Στις Δ.Ε. 5, 8, 9, 10, 11, 13, 14, 16, 17, 18 και 19 το περιεχόμενο διαπνέεται από εορτολογικά στοιχεία. Οι γιορτές αποτελούν το γνωστότερο και οικιότερο γεγονός για τους σημερινούς Χριστιανούς (το ίδιο, βεβαίως, ισχύει για όλη την ιστορία του Χριστιανισμού). Επομένως, ο διδάσκων έχει την ευκαιρία να ανακαλέσει στη μνήμη των μαθητών τα εορτολογικά στοιχεία, με αφορμή τα οποία θα προχωρήσει στην παρουσίαση του υπόλοιπου περιεχομένου της Δ.Ε.

Σε όσες Δ.Ε. παρατίθενται κείμενα από την εκκλησιαστική γραμματεία θα είναι προτιμότερο να γίνεται γενική μνεία περί του περιεχομένου τους και να επαφίεται η περαιτέρω μελέτη τους στο μαθητή ως εγασία στο σπίτι. Ευχής έργον είναι οι ενότητες που αναφέρονται σε γιορτές να συμπίπτουν χρονικά με αυτές, αλλά τούτο δεν είναι δυνατό με τον τρόπο που έχει δομηθεί η ύλη. Είναι δυνατό, βεβαίως, κατά τη διάρκεια μιας διδασκαλίας που συμπίπτει, χρονικά με μια από τις μνημονεύμενες στο βιβλίο γιορτές να υπάρξει κάποια υπενθύμιση των διδαγμένων είτε κάποια μικρή αντιμετάθεση των Δ.Ε., ώστε να διδαχθεί η επίκαιρη Δ.Ε., έστω κι αν στο πρόγραμμα προβλέπεται για αργότερα. Ευνόητο είναι, πάντως ότι η αντιμετάθεση αυτή δεν επιτρέπεται παρά μόνο εντός των ορίων κάθε κεφαλαίου.

γ) *Κεφάλαιο Β΄*: Στο κεφάλαιο αυτό συνιστάται η παράλληλη (με τη διδασκαλία) χρήση εποπτικών μέσων για την παρουσίαση των Μυστηρίων και των Ακολουθιών της λατρείας. Η Δ.Ε. 20 αποτελεί ενότητα-κλειδί για ολόκληρο το κεφάλαιο, το δε περιεχόμενό της θα πρέπει να γίνει κατανοητό από τους μαθητές κατά τον καλύτερο τρόπο.

Η διδακτική μέθοδος παρουσίασης των Δ.Ε. του Β΄ κεφαλαίου, πρέπει να περιλαμβάνει μικρή εισαγωγή, από το διδάσκοντα, για κάθε Μυστήριο και Ακολουθία, ακολούθως δε ανάλυση των πτυχών τους με βάση τα παρατιθέμενα κείμενα ευχών και ύμνων. Ο διδάσκων ας μην ξεχνά ότι με τη διδασκαλία του κεφαλαίου Β΄ πραγματοποιείται «μυσταγωγική κατήχηση», δηλαδή προσφέρει

στους μαθητές του (που είναι όλοι βαπτισμένοι) ένα θεματικό πλούτο που η Εκκλησία επεφύλασσε πάντοτε για την μετά το Βάπτισμα περίοδο. Ο πλούτος αυτός αποτελείται αφενός μεν από στοιχεία ιστορικής φύσης αφετέρου δε από θέματα θεολογίας της λατρείας.

Στη διδακτική παρουσίαση κάθε Μυστηρίου και Ακολουθίας θα πρέπει να τονίζεται ο τρόπος της ενεργότερης συμμετοχής των μαθητών σ' αυτό. Αν ονοματίζουμε το περιεχόμενο του κεφαλαίου Β' ως «μυσταγωγική κατήχηση», τούτο σημαίνει ότι ο στόχος είναι η μεγαλύτερη λατρευτική συνείδηση και όχι η αύξηση των γνώσεων. Οι τίτλοι των Δ.Ε. αποτελούν, σε κάποιες περιπτώσεις, το κατάλληλο έναυσμα για επιτυχή παρουσίαση του περιεχομένου τους (Δ.Ε. 21, 22, 23, 25, 26, 27, 28, και 29). Ο διδάσκων, επομένως, μπορεί να εκμεταλλευτεί τους τίτλους αυτούς.

Κάποιες Δ.Ε. απαιτούν εξαιρετική προσοχή κατά τη διδακτική διαδικασία, επειδή αναφέρονται σε θέματα που γίνονται αποδεκτά με δυσκολία από το σύγχρονο άνθρωπο (όπως η Δ.Ε. 24 περί του Μυστηρίου της Μετανοίας) ή που συνιστούν σημεία τριβής στη σχέση της Εκκλησίας με τους πιστούς της (όπως το περί πολιτικού γάμου στη Δ.Ε./ 25). Στις ενότητες αυτές ο διδάσκων θα πρέπει να υιοθετήσει το διάλογο σε μεγαλύτερο βαθμό από άλλες ενότητες και να επιτρέψει τη διατύπωση των όποιων αντίθετων απόψεων, αποδεχόμενος το γεγονός ότι ένα τέτοιο μάθημα δεν είναι δυνατόν να καταλήξει στην εξαγωγή συμπερασμάτων αποδεκτών από όλους.

Σε αντίθεση με τις δυσκολίες των ενοτήτων αυτών, υπάρχουν άλλες που δεν παρουσιάζουν ιδιαίτερες δυσκολίες (όπως οι Δ.Ε. 29 και 30). Ο διδάσκων μπορεί να αξιοποιήσει το περιεχόμενο των ενοτήτων αυτών, για να δημιουργήσει ένα κλίμα μεγαλύτερης συμμετοχής κατά τη διάρκεια του μαθήματος.

δ) *Κεφάλαιο Γ'*: Το κεφάλαιο αυτό περί των «σύγχρονων λειτουργικών προβληματισμών», θέτει ζητήματα τα οποία ίσως έχουν ήδη απασχολήσει του μαθητές ή θα τους γεννήσουν το ενδιαφέρον, όσα τα γνωρίσουν. Εάν το σύνολο της τάξης δεν ανακαλύψει μέσα από το περιεχόμενο των Δ.Ε. του κεφαλαίου Γ' ένα τμήμα του προσωπικού προβληματισμού τους, τότε ο διδάσκων θα πρέπει να αναζητήσει τις αιτίες, οι οποίες βρίσκονται σίγουρα στη διδακτική μέθοδο.

Η μέθοδος που συνιστάται στους διδάσκοντες είναι η παρουσίαση σε τίτλους του συνόλου των προβληματισμών που τίθενται σε κάθε ενότητα, και ακολούθως, η παροχή στους μαθητές δυνατότητας διατύπωσης σκέψεων και απόψεων επί των συγκεκριμένων προβληματισμών. Ο διδάσκων θα πρέπει να οργανώσει τη συζήτηση κατά τέτοιο τρόπο, ώστε να δοθεί η ευκαιρία παρουσίασης των όποιων πληροφοριακών στοιχείων που περιέχονται στις Δ.Ε.

Ιδιαίτερη προσοχή εφιστάται στις Δ.Ε. 32 και 33, των οποίων το μέγεθος είναι σχετικά μικρό, προκειμένου να δοθεί επαρκής χρόνος για την ανάπτυξη συζητήσεων.

ε) *Κεφάλαιο Δ'*: Όπως αναφέρθηκε στη σχετική για το κεφάλαιο αυτό παράγραφο των «γενικών αρχών», ο διδάσκων θα πρέπει να επιμείνει στην τελετουργική πτυχή των παραθηρησκευτικών φαινομένων. Μετά την παρουσίαση της πτυχής αυτής ο διδάσκων θα πρέπει να στηριχθεί στα παρατιθέμενα βιβλικά κείμενα, ώστε να αναπτύξει την κριτική θεώρηση του Χριστιανισμού.

Επειδή στο περιεχόμενο των Δ.Ε. του κεφαλαίου Δ' περιέχονται στοιχεία που αφορούν σύγχρονες παραθηρησκευτικές παραφυάδες, καθώς και τις προση-

λυτιστικές προσπάθειές τους, επιβάλλεται για το διδάσκοντα η δημιουργία ενός αρχείου με δημοσιευμένο υλικό σχετικό με τα θέματα αυτά, δεδομένου ότι απασχολούν ευρύτερα την ελληνική κοινωνία. Ως εκ τούτου, μάλιστα, υπάρχει περίπτωση μαθητές ή πρόσωπα του συγγενικού περιβάλλοντός τους να έχουν εμπλακεί στις παραθηρησκευτικές αυτές οργανώσεις και να χρειάζονται ιδιαίτερη βοήθεια.

Ο διδάσκων θα πρέπει να συνειδητοποιήσει ότι για τη διδασκαλία των Δ.Ε. του κεφαλαίου Δ' δεν κατέχει ιδιαίτερο «οπλισμό» από τις σπουδές του στο Πανεπιστήμιο, λόγω των συνεχών μεταβολών που εμφανίζουν τα παραθηρησκευτικά φαινόμενα. Επομένως, θα πρέπει να δημιουργήσει ο ίδιος τις προϋποθέσεις μιας επιμόρφωσης επί των θεμάτων αυτών, διότι μόνο έτσι θα βοηθήσει τους μαθητές του αλλά και, μέσω αυτών, τους όποιους πλανεμένους από τις εν λόγω αιρέσεις.

Β΄ ΤΑΞΗ ΕΝΙΑΙΟΥ ΛΥΚΕΙΟΥ
(Ώρες διδασκαλίας: Δύο ώρες την εβδομάδα.
Σύνολο διδακτικών ενότητων: 39)

Θα διδαχθεί το βιβλίο «**ΧΡΙΣΤΙΑΝΙΣΜΟΣ ΚΑΙ ΘΡΗΣΚΕΥΜΑΤΑ**» των Δημ. Λ. Δρίτσα, Ν. Μόσχου και Στυλ. Α. Παπαλεξοπούλου.

1. Σκοπός του μαθήματος «**Χριστιανισμός και Θρησκειώματα**» στην Β΄ τάξη του Λυκείου είναι οι μαθητές:

- α) Να γνωρίσουν υπεύθυνα και από κάθε δυνατή πλευρά τη θρησκεία ως πανανθρώπινο φαινόμενο.
- β) Να μελετήσουν κατά τρόπο συστηματικό, τα καίρια και ουσιώδη στοιχεία του Χριστιανισμού, ιδιαίτερα της Ορθοδοξίας.
- γ) Να τους δοθεί η ευκαιρία να ενημερωθούν για την κριτική, την αμφισβήτηση ή και την άρνηση της χριστιανικής πίστης.
- δ) Τέλος να πληροφορηθούν έγκυρα για τα κυριότερα μη χριστιανικά Θρησκειώματα.

2. Γενικές αρχές.

- α) Όπως φαίνεται και από τον πίνακα περιεχομένων του βιβλίου προηγείται η παρουσίαση των θεμάτων που αναφέρονται σε βασικά σημεία της χριστιανικής διδασκαλίας για το Θεό, τον κόσμο, τον άνθρωπο και τη ζωή. Στα εισαγωγικά μαθήματα γίνεται αναφορά στα μεγάλα ζητήματα της ζωής και ιδιαίτερα στο περί Θεού ερώτημα για να ακολουθήσει η παρουσίαση του πανανθρώπινου φαινομένου της θρησκείας. Βασικά θέματα που αναλύονται στο πρώτο μέρος είναι η περί Θεού χριστιανική διδασκαλία, ο λόγος για την ενανθρώπιση του Λόγου, η διδασκαλία για το Άγιο Πνεύμα, για τη δημιουργία του κόσμου και του ανθρώπου, για την ύπαρξη του κακού, τη Βασιλεία του Θεού. Τα υπόλοιπα θέματα αναφέρονται στην Ορθοδοξία, στην Παράδοση, στην ορθόδοξη άσκηση, στο δυναμικό και απελευθερωτικό χαρακτήρα του Χριστιανισμού, στη δικαιοσύνη του κόσμου σε σύγκριση με τη δικαιοσύνη της Εκκλησίας. Αρκετές διδακτικές ενότητες αναφέρονται σε πρακτικά ζητήματα που σχετίζονται με τη χριστιανική κοινότητα μέσα σ' ένα πλουραλιστικό κόσμο. Τέτοια ζητήματα είναι ο συνάνθρωπος ως αδελφός, το χριστιανικό ήθος, η χριστιανική θεώρηση του κράτους και της πολιτικής, ο φανατισμός και η ανεξιθρησκεία κ.ά. Αξιόλογα και ενδιαφέροντα είναι και τα θέματα που παρουσιάζονται στις επόμενες διδακτικές ενότητες, γιατί αναφέρονται στην κριτική του Χριστιανισμού, στο φαινόμενο της αθεΐας, στις σχέσεις πίστης και Επιστήμης, Ελληνισμού και Χριστιανισμού, Χριστιανισμού και πολιτισμού.
- β) Είναι προφανές ότι το πρώτο μέρος περιλαμβάνει μια ποικιλία θεμάτων που αποτελούν την ουσία και της πίστης του χριστιανού. Τα θέματα είναι πολύ ενδιαφέροντα και απευθύνονται στο μαθητή της Β΄ Λυκείου με στόχους αφενός μεν τη διαλεύκανση του περιεχομένου της χριστιανικής πίστης για τα μεγάλα κοσμοθεωρικά θέματα (Θεολογία-Κοσμολογία-Ανθρωπολογία), αφετέρου δε την προσέγγιση βασικών θεμάτων, τα οποία σχετίζονται με τη ζωή του χριστιανού στην εποχή μας. Είναι ευνόητο ότι ο θεολόγος καθηγη-

της οφείλει να διακρίνεται για την ολοκληρωμένη κατά το δυνατόν συγκρότησή του σε όλα τα θέματα που είναι υποχρεωμένος να παρουσιάσει κατά τη διδακτική διαδικασία. Δε λησμονεί ποτέ ότι ο σύγχρονος μαθητής είναι απαιτητικός· δεν ικανοποιείται και δεν πείθεται εύκολα. Ο λόγος του θεολόγου επιβάλλεται να είναι περιεκτικός, πλήρης και πειστικός.

- γ) Θεωρήθηκε αναγκαίο να προηγηθεί η παρουσίαση της χριστιανικής διδασκαλίας για να ενημερωθούν σε βάθος οι μαθητές σχετικά με την έννοια των άρθρων του Συμβόλου της Πίστεώς μας. Έτσι θα γνωρίζουν τι πιστεύουν ως νέοι Χριστιανοί, αλλά παράλληλα θα έχουν τη δυνατότητα να αντιμετωπίζουν σωστά και αποτελεσματικά τις επιθέσεις της αθεΐας, του υλιστικού ευδαιμονισμού και των αιρετικών κατά της Ορθοδοξίας.
- δ) Το δεύτερο κεφάλαιο περιλαμβάνει τα κυριότερα σύγχρονα θρησκευόμενα και την αρχαία ελληνική θρησκεία. Είναι ανάγκη να επισημάνουμε και να υπογραμμίσουμε ότι η παρουσίασή τους πρέπει να γίνει με γνώση και υπευθυνότητα και όσο το δυνατόν ολοκληρωμένα με προϋποθέσεις την ελευθερία και την αντικειμενικότητα. Επομένως ενδεικνύται η συμπάρεσή τους με το Χριστιανισμό και όχι η αντιπάρεσή τους. Το μεγαλείο και η μοναδικότητα του πρώτου ίσως είναι το επιλεκτικό συμπέρασμα κάθε μαθητή. Τα σύγχρονα μεγάλα θρησκευόμενα είναι δυνατόν να αποτελέσουν αντικείμενο συνθετικής εργασίας των μαθητών –ατομικά ή ομαδικά– την οποία θα παρουσιάσουν στην τάξη. Εννοείται ότι στην περίπτωση αυτή θα τους παρέχεται ο απαιτούμενος χρόνος προετοιμασίας, αλλά και η σχετική βιβλιογραφία.

3. Αρκετές ερωτήσεις προσφέρονται για την επεξεργασία του μαθήματος ή για την εξέτασή του στην τάξη, ενώ άλλες είναι δυνατόν να χρησιμοποιηθούν για τις ολιγόλεπτες ή και ωριαίες εξετάσεις.

Τα Κείμενα στο τέλος των μαθημάτων είναι ανάγκη να αξιοποιούνται κατάλληλα σε όλες τις φάσεις της διδακτικής διαδικασίας και ιδιαίτερα κατά την Επεξεργασία του μαθήματος.

4. Συνιστάται η παρουσίαση κάθε διδακτικής ενότητας σε μια διδακτική ώρα, εκτός εξαιρέσεων· όταν δηλαδή μια διδακτική ενότητα έχει ιδιαίτερη βαρύτητα ως προς το περιεχόμενο και ελκύει το ενδιαφέρον των μαθητών.

Ειδικότερα:

Τα εισαγωγικά θέματα έχουν σκοπό οι μαθητές:

- Να συζητήσουν εισαγωγικά για τα μεγάλα προβλήματα και ερωτήματα στη ζωή του ανθρώπου.
- Να κάνουν μια πρώτη τοποθέτηση απέναντι στα πιο κρίσιμα ερωτήματα.
- Να συσχετίσουν αυτά τα ερωτήματα-προβλήματα με τη ζωή τους και ν' αναζητήσουν μια πρώτη απάντηση της Εκκλησίας.

Στο Α' κεφάλαιο –**Ο Χριστιανισμός: ουσία-προσφορά-αμφισβήτηση**– ο σκοπός είναι:

Οι μαθητές:

- Να μελετήσουν με τρόπο συστηματικό τα καιρία και ουσιώδη στοιχεία του Χριστιανισμού, ιδιαίτερα της Ορθοδοξίας.

- Να εμβαθύνουν στο δυναμικό, απελευθερωτικό και μεταμορφωτικό χαρακτήρα του ορθόδοξου Χριστιανισμού.
- Να ενημερωθούν για την κριτική, την αμφισβήτηση ή και την άρνηση της χριστιανικής πίστης και να μάθουν πώς αυτές αντιμετωπίζονται με αντικειμενικότητα, τιμιότητα και πνεύμα αυτοκριτικής.
- Να αποκτήσουν, τέλος, μια κατά το δυνατόν σφαιρική εικόνα για την αξία και την προσφορά του Χριστιανισμού και –επαρκώς ενημερωμένοι, ελεύθερα και ενσυνείδητα– να πάρουν απέναντί του, αν το θελήσουν, υπεύθυνη προσωπική θέση.

Από το Α΄ κεφάλαιο μπορούν να διδαχθούν σε δύο διδακτικές ώρες, κατά την κρίση του διδάσκοντος, οι παρακάτω διδακτικές ενότητες κατά προτεραιότητα:

4. Ποιος είναι ο Θεός κατά την πίστη του Χριστιανισμού 9. Αρχή και πορεία του κόσμου 10. Ο άνθρωπος στο αρχικό του μεγαλείο 23. Το φαινόμενο της αθεΐας 24. Πίστης και επιστήμη: αλληλοαποκλειόμενα ή αλληλοσυμπληρούμενα;

Στο Β΄ κεφάλαιο –**Τα κυριότερα θρησκευόμενα**– ο σκοπός είναι να πληροφορηθούν οι μαθητές έγκυρα για τα κυριότερα μη χριστιανικά θρησκευόμενα, να τα συγκρίνουν και στοιχειωδώς με το Χριστιανισμό, να επισημάνουν σ' αυτά αναζητήσεις και απαντήσεις ζωής, να εκτιμήσουν το βαθμό και τα όρια επάρκειάς τους ή μη και να μάθουν να σέβονται τις θρησκευτικές δοξασίες των άλλων.

Από το κεφάλαιο μπορούν να αναπτυχθούν σε δύο διδακτικές ώρες οι ενότητες: 35. Ο Βουδισμός 36. Η κινεζική θρησκεία.

Γ΄ ΤΑΞΗ ΕΝΙΑΙΟΥ ΛΥΚΕΙΟΥ (Μία ώρα την εβδομάδα, όλο το έτος)

Θα διδαχθεί το βιβλίο «**ΘΕΜΑΤΑ ΧΡΙΣΤΙΑΝΙΚΗΣ ΗΘΙΚΗΣ**» των *Μ. Μπέγζου, Αθ. Παπαθανασίου*.

1. Σκοποί της διδασκαλίας του μαθήματος «**Θέματα χριστιανικής Ηθικής**» στην Γ΄ τάξη Λυκείου είναι οι μαθητές:

- α) Να γνωρίσουν την ηθική διάσταση της ανθρώπινης ζωής.
 - β) Να κατανοήσουν την ορθόδοξη χριστιανική ηθική ως απαύγασμα της εν Χριστώ λυτρωτικής εμπειρίας της Εκκλησίας και όχι ως συστηματική ανάλυση νομικών κανόνων Ηθικής (Θεωρητική Ηθική-Δεοντολογία).
 - γ) Να βοηθηθούν να προσεγγίσουν την αλήθεια ότι η ορθόδοξη ηθική ζωή είναι ζωή ανάκτησης της ελευθερίας, της ακεραιότητας του προσώπου, ζωής επανεύρεσης του αληθινού «εαυτού» μας.
 - δ) Να κατανοήσουν τη χριστιανική ηθική ζωή ως αποκατάσταση της «κοινωνίας» μεταξύ Θεού και ανθρώπου, μεταξύ των ανθρώπων, και ανθρώπου και φύσης.
 - ε) Να βιώσουν τη χριστιανική ηθική ζωή όχι ως παραίτηση από τα δεινά του κόσμου και φυγή στην απραξία, αλλά ως συμμετοχή σε κάθε καλό αγώνα για ελευθερία, αξιοπρέπεια, παιδεία, ειρήνη, δικαιοσύνη και συναδέλφωση των λαών.
- στ) Να προετοιμαστούν με εφόδια την ποιότητα και τη δυναμική που διαθέτει το ορθόδοξο χριστιανικό ήθος, για να γίνουν αληθινοί άνθρωποι, με ελεύθερο φρόνημα και δημοκρατικότητα, δημιουργικοί, κοινωνικοί και ακέραιοι, ριζωμένοι για όλα αυτά στη ζωή του Χριστού.

Οι στόχοι αυτοί θα επιτευχθούν όταν οι μαθητές ευαισθητοποιηθούν μπροστά στα σύγχρονα προβλήματα και με υπεύθυνο κριτικό φρόνημα αναλάβουν ελεύθερα και έμπρακτα τις ευθύνες τους στη ζωή, προσβλέποντας από σήμερα στο όραμα ενός καλύτερου και χριστιανικού κόσμου, στον οποίο και οι ίδιοι θα ζήσουν αφού συμβάλλουν στη δημιουργία του.

2. Στο βιβλίο αυτό έχει καταβληθεί ιδιαίτερη προσπάθεια, ώστε να καταδειχτεί ότι ο Χριστιανισμός δεν αποτελεί ένα αφηρημένο ή νομικιστικό σύστημα ηθικής, αλλά τρόπο ζωής, στάση απέναντι στα ποικίλα ζητήματα και προβλήματα. Αυτός ο τρόπος ζωής και η στάση γεννώνται από την ίδια την εκκλησιαστική πίστη και εμπειρία. Με άλλα λόγια, αυτό που ονομάζουμε «χριστιανική ηθική» θα είναι ολέθριο αν συλλαμβάνεται ερήμην της θεολογίας της Εκκλησίας, δηλαδή αν κατανοείται ηθικιστικά.

Το πρώτο, λοιπόν, στο οποίο θα πρέπει να δώσει ιδιαίτερο βάρος ο διδάσκων καθηγητής, είναι να απεγκλωβίσει τους μαθητές από τη διάχυτη αντίληψη ότι χριστιανική ηθική σημαίνει έναν κατάλογο απαγορευμένων (ή, αντίστοιχα, επιτρεπομένων), πράξεων ή ότι αποτελεί έναν άχρωμο ουμανισμό. Αυτή η προσπάθεια μάλλον θα πρέπει να καταβάλλεται καθ' όλη τη διάρκεια του έτους και να λειτουργεί ως βασικό πρίσμα εξέτασης του ιδιαίτερου θέματος κάθε διδακτικής ενότητας. Ιδιαίτερη προσοχή προς τούτο χρειάζεται σ' εκείνες τις διδακτικές ενότητες που, από τη φύση του θέματός τους ή λόγω του αναλυτικού προγράμματος, υπάρχει κίνδυνος να ολισθήσουν σε γενικολογίες ή συναισθηματισμούς, παρόμοιους με αυτούς που συναντάμε σε εκθέσεις ιδεών (π.χ. στις διδα-

κτικές ενότητες για τον πόλεμο, τα ναρκωτικά, τις οικολογικές καταστροφές κ.τ.λ.). Σε κάθε περίπτωση, ο διδάσκων καλείται να έχει εκ των προτέρων εντοπίσει το βασικό θεολογικό άξονα (ή του βασικούς θεολογικούς άξονες) της κάθε διδακτικής ενότητας και πάνω σ' αυτόν να υφάνει τη συζήτηση και την πραγμάτευση του θέματος.

3. Ο καθηγητής χρειάζεται να αποκτήσει εποπτεία ολόκληρου του βιβλίου ήδη από την αρχή της χρονιάς, ώστε να εξοικειωθεί με το γενικό πνεύμα του και να γνωρίσει ποια θέματα εξετάζονται, ποια όχι και ποια μπορούν να προσεγγιστούν μέσα στην τάξη με τη βοήθεια των εξεταζομένων. Το βιβλίο, άλλωστε, δεν είναι ένα «χρυσός οδηγός», αλλά επιλογή Θεμάτων. Το βασικό είναι (πέρα από την πληροφόρηση για τις θέσεις που έχει διαμορφώσει η Εκκλησία για ορισμένα ζητήματα) να μπορέσει να καταδειχτεί στους μαθητές ποια είναι τα **κριτήρια** και η **ελευθερία**, με τα οποία η Εκκλησία και ο κάθε πιστός της μπορεί να στέκει απέναντι σε κάθε ζήτημα, ακόμα και σε ζητήματα απρόσμενα, που δεν μπορούμε να προβλέψουμε εμείς τώρα. Ο διδάσκων παρακαλείται να διαβάσει και τον Πρόλογο του βιβλίου, όπου δίνεται το στίγμα και η φιλοσοφία της συγγραφής του.

4. Ο τρόπος διδασκαλίας δεν πρέπει να είναι αξιωματικός. Δεν επιζητούμε να επιβάλουμε χριστιανικές «αρχές στον άλλον, ούτε να του στερήσουμε την άποψή του, ούτε να φοβηθούμε την κριτική και την αυτοκριτική. Αυτό που θα προσπαθήσουμε να κάνουμε, είναι να δείξουμε ποιο είναι το οπτικό πρίσμα της Εκκλησίας, ώστε ο μαθητής στη συνέχεια να αποφασίσει ελεύθερα και προσωπικά αν θα το αποδεχτεί ή όχι, έχοντας όμως επίγνωση του τι αποδέχεται ή τι απορρίπτει.

Προκειμένου να υπάρξει ενδιαφέρον και συζήτηση, ορισμένες διδακτικές ενότητες δεν ξεκινούν με το ίδιο το μάθημα, αλλά με την παράθεση κάποιου κειμένου ειλημμένου είτε από την εκκλησιαστική, είτε από την «κοσμική» γραμματεία. Έχει καταβληθεί προσπάθεια, ώστε να είναι κείμενα που παρουσιάζουν ενδιαφέρον για τα παιδιά και ίσως να τους είναι ήδη γνώριμα από την καθημερινή ζωή τους (πχ. στη δ.ε. 6, το τραγούδι του Παύλου Σιδηρόπουλου). Ο διδάσκων οφείλει να έχει κατανοήσει τον προβληματισμό που κομίζει αυτό το κείμενο, να επιχειρήσει με σεβασμό ένα είδος διαλόγου του Χριστιανισμού με τις διάφορες ιδέες που υπάρχουν σήμερα και να επισημάνει τις αφορμές για ανάδειξη των εκκλησιαστικών απαντήσεων. Κατά παρόμοιο τρόπο μπορεί να αξιοποιήσει και τα κείμενα που βρίσκονται στο τέλος κάθε δ.ε. ή στις σελίδες που εισάγουν σε κάθε Κεφάλαιο.

5. Η «Εισαγωγή» (δ.ε. 1-2) επισημαίνει το ειδικό βάρος της χριστιανικής ηθικής, για την καίρια σημασία του οποίου μιλήσαμε στην παράγραφο 3 του παρόντος.

Το Α' Κεφάλαιο (δ.ε. 3-6) προσεγγίζει τις προϋποθέσεις της ηθικής ζωής και τα κριτήρια, βάσει των οποίων επιλογές και πράξεις γίνονται δεκτές ή αποδοκιμάζονται από την Εκκλησία.

Στο Β' Κεφάλαιο (δ.ε. 7-9) εξετάζονται μείζονα κοινωνικά προβλήματα, η κοινωνική αδικία, ο πόλεμος, η ισχύς και η εξουσία.

Στο Γ' Κεφάλαιο (δ.ε. 10-12) τίγονται τα θέματα εκείνα για τα οποία οι μαθητές της ηλικίας αυτής έχουν συνήθως μεγάλο ενδιαφέρον: το ανθρώπινο σώμα, οι σχέσεις των δύο φύλων, ο γάμος και η οικογένεια.

Το Δ΄ Κεφάλαιο (δ.ε. 13-17) ψηλαφίζει ζητήματα που έχουν να κάνουν με το σεβασμό ή την περιφρόνηση της ανθρωπίνης ζωής και με τα σχετικά διλήμματα που ανακύπτουν (π.χ. άμβλωση, ευθανασία, ευγονική κ.τ.λ.). Τα θέματα που εξετάζονται στο συγκεκριμένο Κεφάλαιο δεν καλύπτουν όλο το εύρος των ηθικών θεμάτων και διλημμάτων που καθημερινά ανακύπτουν και χρήζουν μιας συγκεκριμένης στάσης. Μέσα από τα μαθήματα του Κεφαλαίου αυτού προκύπτει μια στάση ζωής απέναντι σ' όλα αυτά τα θέματα, στάση που βασίζεται στη ζωή και την Παράδοση της Εκκλησίας και αποτελεί πυξίδα και για την αντιμετώπιση όλων των θεμάτων που ανακύπτουν από την πρόοδο της τεχνολογίας στην επιστήμη της Βιοϊατρικής.

Στο Ε΄ Κεφάλαιο (δ.ε. 18-20) εξετάζονται θέματα που σχετίζονται με την ανάπτυξη της τεχνολογίας (οικολογία, Μ.Ε.Π. κ.τ.λ.). Εδώ εισάγεται ο όρος Μέσα Ενημέρωσης Πολιτών, αντί του όρου Μέσα Μαζικής Ενημέρωσης. Όπως προβλέπεται και από το Αναλυτικό Πρόγραμμα κρίνεται σκόπιμο να προβληματιστούν οι μαθητές και να αντιληφθούν ότι κατά την αντίληψη της Εκκλησίας, οι άνθρωποι είναι πρόσωπα και δεν επιτρέπεται να θεωρούνται ως απρόσωπη μάζα, στην οποία απευθύνονται τα Μέσα Ενημέρωσης.

Το ΣΤ΄ Κεφάλαιο προσεγγίζει κρίσιμες υπαρξιακές καταστάσεις που αποτελούν διαχρονικά ανθρώπινα ζητήματα, μα ενδημούν ιδιαίτερα στις σύγχρονες κοινωνίες (άγχος, μοναξιά, περιθωριοποίηση, αντιμετώπιση του πόνου και του θανάτου κ.τ.λ.).

6. Ακριβώς επειδή για την Ορθόδοξη Εκκλησία η ηθική είναι, κοντολογίς, η στάση ζωής που απορρέει από το δόγμα, η επιλογή Βιβλιογραφίας που παρατίθεται στο τέλος μπορεί να αποτελέσει σημαντικό βοήθημα για τον διδάσκοντα, τόσο για τη δική του κατάρτιση, όσο και άμεσα για το διδακτικό έργο (αναθέσεις εργασιών κ.τ.λ.).